

Фаріна Я.О. Критичне мислення як умова активізації суб'єктного потенціалу студентів / Я.О. Фаріна // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: зб. наук. праць / ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, Східний видавничий дім, 2009. – Т. X. – С. 372-377. – (Спеціальні та галузеві соціології ; вип. 116).

УДК

Фаріна Я.О.

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК УМОВА АКТИВІЗАЦІЇ СУБ'ЄКТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СТУДЕНТІВ

У статті розкриваються особливості вимог до майбутніх фахівців, що обумовлені характерними рисами сучасного суспільства. Розглядається критичне мислення як умова перетворення об'єкту педагогічного впливу у вищій школі в суб'єкт освітнього процесу.

В статтє раскрываются особенности требований к будущим специалистам, обусловленные характерными чертами современного общества. Рассматривается критическое мышление как условие перевода объекта педагогического воздействия в высшей школе в субъект образовательного процесса.

The features of requirements to the future specialists, conditioned the personal touches of modern society, open up in the article. Critical thought as condition of translation of object of pedagogical influence is examined at higher school in subject of educational process.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Характерною рисою сучасного суспільства є стала тенденція до змін. Відчуваючи потребу в професіоналах з високою фаховою підготовкою, суспільство, що швидко

змінюється, висуває нові вимоги до молодих спеціалістів. Щоб бути конкурентоспроможним на ринку праці вже не достатньо мати знання, бо самі знання є надзвичайно динамічними, швидко оновлюються. За час отримання професійної освіти знання, якщо студент отримає їх у готовому до використання вигляді, встигають застаріти. Актуальними є слова Л. Керолла про те, що сьогодні, щоб залишатися на місці, потрібно бігти щосили. Саме тому, молодій людині, що хоче оволодіти професією на високому рівні та зайняти певне місце в сучасному суспільстві, конче необхідно мати гнучку психіку, креативність та розвинуте критичне мислення, що, в свою чергу, стає проблемою, яку має розв'язати вища школа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз зарубіжних, а також вітчизняних досліджень показав, що не існує єдиного визначення даного виду мислення. Критичне мислення представляється складним, багатовимірним і багаторівневим явищем. У літературі є різні трактування цього терміну, і не всі вони перебувають в згоді один з одним. Такі вчені як В. Болотов, Б. Бейер, Р.Х. Джонсон, Дж. Дьюї, Р. Енніс, М. Ліпман, Р. Пол, К. Поппер, П.О. Сорокін, Д. Спіро та ін. у визначеннях підкреслюють той або інший аспект цього виду мислення. Актуальним є погляд дослідників Д.Х. Кларка й А.У. Бідла, які визначають це поняття як процес, за допомогою якого розум переробляє інформацію, щоб зрозуміти сталі ідеї, створити нові ідеї або розв'язати проблеми [1]. Проблемами розкриття сутності критичного мислення та його формування засобами освіти займалися такі дослідники, як І. Авдєєва, О. Бандурка, І. Загашев, О. Тягло та ін. Критичне мислення як передумову успішного формування ціннісних орієнтацій студентів розглядала О. Марченко [2]. Морально-регулятивну функцію критичного мислення у життєдіяльності людини вивчали Р.Х. Джонсон, Р. Енніс, Д. Клустер та ін.

Зазначимо, що критичне мислення як умова активізації суб'єктного потенціалу студентів окремо не розглядалося.

Саме тому **метою статті** є виявлення сутності критичного мислення як необхідної умови перетворення об'єкту педагогічного впливу у вищій школі в суб'єкт освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Щоб зробити об'єкт педагогічного впливу суб'єктом освітнього процесу в українській системі вищої освіти, треба змінити систему відносин з суб'єктно-об'єктних на суб'єктно-суб'єктні. Рішення, які ми приймаємо, впливатимуть на життя майбутніх поколінь. Молодий спеціаліст повинен бути в змозі взяти на себе таку відповідальність, бути в змозі задовольнити потреби суспільства. Але лише незначна кількість 17-річних людей вміє заходити потрібну інформацію, класифікувати та правильно інтерпретувати її. З цього стає зрозумілим, що навчання не може бути метою освіти, а є лише необхідною її передумовою.

Багато з тих, хто навчається зараз, будуть займатися такою роботою та мати справу з такими технологіями, які сьогодні важко собі навіть уявити. Тому необхідно навчати студентів мислити в умовах світу, що швидко змінюється. Навчати швидко орієнтуватися в стрімко зростаючому потоці інформації та знаходити потрібне, усвідомлювати та використовувати на практиці. На сучасному етапі розвитку вищої школи в Україні набуває особливого значення становлення студента як самостійно та критично мислячого суб'єкта процесу навчання. І одним із найголовніших завдань вищої школи в такому разі стає створення відповідного навчального середовища, яке б сприяло розвитку критичного мислення студентів.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники, виходячи із світових тенденцій, розглядають вищу освіту як процес перетворення засвоєного під час навчання досвіду на особистісно-соціально значущі психічні властивості людини. В Законі України «Про вищу освіту» (ст. 1) сказано: «якість вищої освіти – сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісні орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні та матеріальні потреби, так і потреби суспільства». Однією з таких якостей є самостійність та критичність

мислення (ст. 17). Підкреслюється важливість того, що саме навчання є складовою процесу виховання, а не навпаки; і що викладачеві треба «не лише підраховувати кількість знань, умінь, навичок, які за відведені години засвоїв студент, а й те, яку людину ми виховали за роки навчання у вищому навчальному закладі» [3].

Розвиток молодої людини, формування її особистості, її успішність та можливості самореалізації багато в чому залежать від характеру та змісту освіти. Відповідь на питання «Чому навчати?» буде залежати від того, як в кожному конкретному суспільстві осмислюються питання мети та значення освіти. Англійський учений М. Седлер зазначав, що в США до освіти ставляться прагматично, в Англії її розглядають у відповідності з майбутнім соціальним статусом, у Німеччині та Франції більш пріоритетна інтелектуальна освіта. Для того, щоб вирішити проблему змісту освіти, слід спочатку з'ясувати для чого потрібно навчатись. Дослідницька група Організації Європейського співробітництва виявила, що, за думкою опитаних батьків, викладачів, потенційних працедавців ряду європейських країн (Великобританія, Бельгія, Ірландія та ін.), однією з бажаних для випускників вищих навчальних закладів якостей особистості є критичне мислення.

Першочергове завдання нової моделі освіти [4], на думку американського соціолога і футуролога Е. Тофлера, – розвинути здібності індивіда швидко й економно адаптуватися до умов, що неперервно змінюються. Високотехнологічному суспільству не потрібні люди, які здатні трудитися лише над виконанням монотонної роботи, які покійно виконують накази керівництва. Навпаки, йому потрібні ті, хто здатний критично міркувати, хто може зорієнтуватися в нових умовах, хто швидко визначає нові зв'язки в стрімко змінному довкіллі [5]. Людям, які будуть жити в інформаційному суспільстві, наголошує Е. Тофлер, потрібні будуть нові вміння й навички.

Як справедливо наголошує М. Ліпман, люди повинні вчитися міркувати самостійно. Дослідник підкреслює, що студентів слід заохочувати ставати раціональними задля їх власної користі (це крок до їхньої незалежності), а не

тільки задля користі суспільства [6]. За М. Ліпманом, критичне мислення – це «відповідальне мислення, що сприяє надійному судженню завдяки тому, що воно: 1) засноване на критеріях, 2) є таким, що самостійно коригується, 3) чутливе до контексту» [7].

Як ми вже відзначили, різні вчені дають своє визначення поняттю «критичне мислення». Визначення, вироблене І.А. Мороченковою, дозволяє достатньо комплексно підійти до проблеми критичного мислення, яке представляється як якість особистості, що виявляється в здатності суб'єкта адекватно розуміти думку іншого, виділяти головну ідею в змісті, усвідомлювати і зіставляти безліч точок зору, висувати тезу і аргументувати її. У понятті «критичне мислення» як в цілісності представлені мотиваційно-ціннісний, інтелектуальний, діяльнісний компоненти. Критичне мислення забезпечує процеси самопізнання, самоосвіти, самореалізації особистості.

Дж. Стіл, К. Мередіт, Ч. Темпл і Д. Клузгер [8]. виділили основні характеристики критичного мислення. Для студентів вищий рівень сформованості критичного мислення означає наявність інтеграційних розумових компетенцій на основі синтезу логічного, проблемного, критичного мислення й уміння використовувати ці компетенції в практичній, професійній та соціальній діяльності.

Для того, щоб студент був суб'єктом пізнавального процесу, а не «вільним слухачем» чи пасивним користувачем, слід донести до його свідомості, що для нього взагалі не повинно існувати поняття «неактивна діяльність». Річ у тім, що навіть сприймаючи лекційний матеріал студент повинен весь час займатися активною розумовою працею: уважно слухати, виділяти головне та вторинне, співставляти почуте з тим, що вже є в тезаурусі, робити висновки та нотатки стосовно того, чи була новою інформація, чи збігаються раніш отримані знання з новими, чи є протиріччя, розбіжності, питання, чи взагалі розуміє, про що йдеться, наскільки важливо почуте, класифікувати та упорядковувати інформацію та включати нові знання в систему раніше засвоєних.

Досліджуючи ступінь готовності та здатності студентів до самонавчання ми дійшли висновку, що в більшості випадків студенти не готові проявляти активність та самостійність в процесі навчання [9]. Вносячи пропозиції щодо змін в діяльність викладачів, лише п'ята частка респондентів зголосилися на зміни у власній діяльності на лекційних та індивідуальних заняттях, під час самостійної роботи. Майже половина опитаних згодні бути більш активними тільки під час практичних занять, що пояснюється прагматизмом молодого покоління. Трохи більше 20% респондентів проявити достатній рівень розвитку критичного мислення, здатні бути суб'єктами освітнього процесу на індивідуальних заняттях та під час самостійної підготовки. Таким чином, зміни, які приніс з собою Болонський процес, більшість нарікань викликають саме через збільшення частки самостійної роботи.

Те, що студенти, відповідаючи на питання нашої анкети в переважній більшості продемонстрували небажання ставати ініціативнішими, брати на себе відповідальність за результат процесу навчання, а іноді взагалі не можуть дати відповідь, дозволяє зробити висновок про недостатній рівень розвитку критичного мислення. Це стає перешкодою для отримання якісної освіти та поясненням того, чому при впровадженні кредитно-модульної системи навчання студенти переносять акцент з освіченості як мети навчання на просте накопичення балів.

Висновки. Отримані результати дослідження вказують на недостатній рівень сформованості у студентів критичного мислення, наявність у них слабкої та невідповідної соціальному замовленню мотивації для отримання вищої освіти, а також недостатні готовність і здатність студентів до самонавчання.

Таким чином, можна зробити висновок, що в більшості випадків проблеми формування критичного мислення пов'язані з формалізмом як в знаннях студентів, так і в їх відношенні до навчального процесу, що веде за собою невміння застосовувати теорію на практиці та перевагу пам'яті над розумінням, знижує якість вищої освіти. Але саме шляхом формування критичного мислення можливо активізувати суб'єктний потенціал студентів,

реалізувати перехід від суб'єктно-об'єктних до суб'єктно-суб'єктних відносин, зробити і студента, і викладача активними та зацікавленими суб'єктами освітнього процесу в системі вищої освіти сучасної України. Пошук можливостей для розв'язання цієї проблеми – перспективний напрямок наступних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ruminski H.J., Hanks W.E. Critical Thinking Lacks Definition and Uniform Evaluation Criteria // *Journalism and Mass Communication Education*. 1995. N 50/34, p. 4-11.
2. Марченко О. Розвиток критичного мислення як передумова успішного формування ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів // *Вісник львівського ун-ту. Сер. пед. Вип. 21. Ч.1.* – Львів, 2006. – С. 303-308.
3. Ніколаєнко С.М. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. – К.: Знання, 2005. – С. 24-30.
4. Рижак Л. Критичне мислення як модус постнеокласичної парадигми освіти // *Тези міждисциплінарної конференції «Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній і прикладній філософії»*, 29–30 листопада 2007 р. / Відп. за випуск професор А. Карась. – Львів, 2007. – 160 с. С. 38-40.
5. Тоффлер Е. Шок будущего. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 277 с.
6. Ліпман М. Критичне мислення: чим воно може бути? // *Постметодика*, 2005. – №2 (60). – С. 33–41.
7. Weinstein M. A framework for critical thinking // *The High School Magazine*. – 2000.– Vol. 7. – №8 (April). – P. 40–43.
8. Дж. Стіл, К. Мередіт, Ч. Темпл. Методична система «Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів». Підготовлено для проекту «Читання та письмо для розвитку критичного мислення». – К.:

Науково-методичний центр розвитку критичного мислення «Інтелект», 1998.
– I-II, III-IV, V-VIII.

9. Гаврилов М.І., Фаріна Я.О. Потенціал студентів як суб'єктів освітнього процесу у вищій школі // Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління: Збірник наукових праць ДонДУУ. – Донецьк, 2008. - Т.IX. Вип.4 (94). - С. 348-355.